

**Yard. Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK

***Yard. Doç. Dr. Bülent Nuri KILAVUZ

****Mimar Ülkü CAN KARAKUŞ

SİİRT ULU CAMİ MINARESİ*

GİRİŞ

Cami, Siirt şehir merkezinde, Ulu Cami Mahallesi'nde yer almaktadır. Cami ve minare üzerinde kitabe bulunmamasından dolayı inşa tarihi hakkında çeşitli görüşler vardır.

Kaynaklarda minare kaidesinde, "Haza tecdidü tarihîl camii vel minara cisrun limen saa", ve alemde, "Amelehu elhac İsmail essaffâr el fiskinî 523" ifadeli olduğu söylenen fakat günümüzde mevcut olmayan kitabeye dayanarak Irak Selçukluları Sultanı Muğizuddin Mahmut tarafından 523/1129 tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir¹. Caminin minaresi civarındaki molozlar arasında, yapıya ait olabilecek bir kitabe parçası tespit edilmiştir. Örgülü küfi yazılı kitabe parçasından anlam bütünlüğü sağlayacak bilgilere ulaşmamakla birlikte, var olan kısım muhtemelen dönemin hükümdarlarının sıfatlarını vermektedir². Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen, caminin ahşap minberi üzerindeki kitabelerde Hacı İsmail oğlu Abdülfettah tarafından yaptırılan bir tamirattan söz edilmektedir. Tarih kısmı eksik olan bu kitabelere daha sonraki bir tamirat sırasında minberin yapım yılı olarak 611/1215 tarihi eklenmiştir³. Cami ve minarenin Cizre Hakimi Selçuk Atabeklerinden El-Mücahid İshak tarafından 658/1260 tarihinde tamir ettirildiği, yan sahnlar ve yan kubbeler eklenerek genişletildiği kabul edilmektedir⁴. XIX. yüzyılda caminin doğusuna yapılan ek yapıdan dolayı bu cephede medreseyle olan bağlantısı koparılmış, tahribatlar yapılmıştır⁵. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1957 yılında başlayan onarımlar 1985 yılına kadar sürmüş ve en son 1994 yılında tekrar onarımdan geçmiştir⁶.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1957 yılında başlanan restorasyon çalışmaları sırasında ilk yapının sadece tuğla malzemeli temellerinin mevcut olduğu, orijinal bölümlerinin muhafaza edilerek moloz taş ve düzgün kesme taş malzemeyle caminin yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır⁷.

Zamanla caminin planı değiştirilerek genişletilmiş, orijinal şekli bozulmuştur. İlk yapı hakkında çeşitli görüşler vardır. İlk yapı, ön

tarafa birer mihrap izi bulunan iki tuğla paye üzerine tromplu bir kubbeden ibaret iken, bunun doğusuna ve batısına birer küçük kubbe, bir eyvan ve buna dikey tonozlar eklenerek genişletilmiştir. Eski tuğla payelerdeki yuvarlak dilimli kemerlerle mihrap nişlerinde çiçekli sülüs ayet frizi ve firuze çinilerin izleri bellidir. Belki de XIII. yüzyılda tamamlanmış olan cami planı, karakteristik bir araştırma ve deneme özelliği gösteriyor⁸. Caminin ilk planı hakkında diğer bir görüşe göre; Büyük Selçuklulara bağlanan Siirt Ulu Cami, kubbeli bir mekân ve ona bağlı eyvandan meydana gelmişken, yanlara kubbeli ve tonozlu birimlerin eklenmesiyle enine dikdörtgen, iki sahnlı bir yapı haline gelmiştir. Ancak iki yanına farklı boyutlarda benzer

* Bu Makale Nisan 2005'te tamamladığımız, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri* (Bülent Nuri KILAVUZ, Y.Y.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2005) isimli doktora tezinde ele alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Restorasyon Projesi kapsamında tekrar değerlendirilmiştir.

** Mimarlar Odası Van Şubesi Başkanı.

*** Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van.

**** Mimarlar Odası Van Şubesi.

Ö. Atalay, *Siirt Tarihi*, İstanbul 1946, 40; *Siirt İl Yıllığı*, Ankara 1998, 97-101; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, 103; B. Darkot, "Siirt", *IA*, X, İstanbul 1967, 620; O. Aslanapa, *age.*, 1990, 130; G. Oney, *Türk Çini Sanatı*, Ankara 1976, 17; A. Uluçam, "İrak Selçukluları ve Atabekler Döneminden Kalan Tuğla Minareler", *YYÜ FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Van 1990, 21, 43 dn.9; A. Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana Hatları İçin Bir Özet; İstanbul 1988*, 36; M. E. Başar, *XII. XIII. Yüzyıl Anadolu Minareleri*, (Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1997, 74.

A. Boran ve bşk., "Siirt İli ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzye Araştırması", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 2002, 24.

M. Z. Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. V, Ankara 1962, 39-41.

A.S. Ülgen, "Siirt Ulu Camii", *Vakıflar Dergisi*, S. V, Ankara 1962, 153-155; *Siirt İl Yıllığı*, Ankara 1998, 97-101.

Siirt İl Yıllığı, Ankara 1998, 97-101; A. S. Ülgen, *agm.*, 154; A. Uluçam, *agm.*, 37.

İ. Köprülü-U. Ünalı, "Siirt Ulu Camii ve Minaresi", *Röle ve Restorasyon Dergisi*, S. 5, Ankara 1983, 19-20; *Siirt İl Yıllığı*, Ankara 1998, 97-101.

A.S. Ülgen, *agm.*, 153-154; İ. Köprülü-U. Ünalı, *agm.*, 19.

O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, III, Ankara 1990, 130; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, 103; O. Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara 1991, 4-5.

birimler eklenip enine bir gelişmeye sahip olmuştur. Son yıllarda, kurşun kaplı, yüksek kasnaklı kubbeleriyle Osmanlı stilinde onarılmıştır. Tuğla minaresinin uzakta olması avlulu bir cami olduğunu göstermektedir⁹.

Plan bakımından bu bölgede benzer örnekleri bulunan Ulu Cami öncü sayılabilecek bir yapıdır. Ortadaki mihrap kubbesinin ilk yapıda bulunduğu, yanlardaki diğer kubbelerin 658/1260 tarihinde Atabek Mücahit İshak tarafından ilave ettirildiği söylenebilir. Caminin ilk yapısı, iki tali mihrabın yer aldığı ayaklara dayanan mihrap kubbesinden ibaret iken kuzeyine bir eyvan ve eyvanın iki yanına, eyvana dikey uzanan ve transept planı oluşturan tonozlu iki sahin eklenmiştir¹⁰ (çiz.1, fot.1).

Siirt Ulu Cami minaresinin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bitlis Bölge Müdürlüğü tarafından 2005 yılı içerisinde hazırlanmış ve Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Minarenin onarım çalışmaları Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2007 yılı içerisinde yatırım programına alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılacak yeni onarım kapsamında yapının mevcut durumunu ortaya koymak, giderilecek olan aksaklık ve eksiklikler hakkında bilgi vermek amacıyla bu makale hazırlanmıştır. Minarenin orijinal durumu hakkında bilgi veren belge olmamasından dolayı restitüsyon ve restorasyon projeleri Konya, Sivas, Erzurum, Akşehir, Bayburt, Malatya, Irak ve İran'da bulunan çağdaş minarelerden yararlanarak hazırlanmıştır.

1- TARİHÇESİ

Çini kaplamalı minare, yapı topluluğu içinde özelliğini önemli ölçüde koruyarak gelmiştir¹¹. Anadolu'daki en eski çinili abidelerden biri olan Siirt Ulu Cami için kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün olmamaktadır¹². Minare kaidesinde olduğu belirtilen fakat günümüze ulaşamayan kitabede, "Haza tecdidü tarihil camii vel minara cisrun limen saa";

aleminde de "Amelehu elhac İsmail essaffâr el fiskinî 523" yazılı olduğu, ebced hesabıyla "cisrun limen saa" ifadesinin 523 tarihini verdiği, alemdeki kitabeden ustasının Hacı İsmail olduğu belirtilmektedir¹³.

Bu belgeler ışığında cami ve minare 523/1129'a tarihlendirilmekte ve sonraki dönemlerde tamir edildiği kabul edilmektedir¹⁴. Başka bir görüşe göre; minarenin yapıdan ayrışması, dikdörtgen prizmal bir kaide ile kalın silindirik gövdeden oluşması gibi biçimsel özelliklerinden dolayı 1129'da inşa edildiği ancak, kaide ve gövdenin yüzeylerinde sırsız ve sırlı tuğlalarla biçimlendirilen kaplamanın Anadolu'daki gelişme çizgisine göre 1260 yılındaki onarımı sırasında gerçekleştirildiği kabul edilmektedir¹⁵. Minaredeki çini süsleme basit olmakla beraber XII. yüzyılın ilk yarısında ilk çini süslemeler için karakteristiktir. Böylece Anadolu'nun ilk çini mozaik süslemeli abidesi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶. Günümüzde tarihlendirmeye ilgili kitabeler kesin kayıtlı olmamakla birlikte, bu görüşler ve minarenin mimari ve süsleme özellikleri bakımından camiyle birlikte 523/1129 tarihinde inşa edildiğini ve hasar görmesi sonucu; 658/1260 tarihinde caminin onarım ve genişletme çalışmaları sırasında büyük çaplı onarıldığı söylenebilir.

Son onarımlardan önce, zamanla caminin büyük bir kısmıyla birlikte minarenin yıkılması şerefe ve peteği tamir edilerek üzeri harçla

⁹ A. Altun, age., s. 36, 75.

¹⁰ A.S.Ülgen, agm., 153-154; İ. Köprülü-U. Ünalı, agm., 19.

¹¹ İ. Köprülü-U. Ünalı, agm., 20.

¹² Ş. Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1972, 27.

¹³ Ö. Atalay, agm., 40. Gövdede olduğu belirtilen, ayrıntılı tarihi taşıyan küfi hatlı ikinci bir kitabe yerinde, dört köşeli gamalı haç motifli geometrik süsleme kuşağı mevcuttur.

¹⁴ B. Darkot, "Siirt", İA, X, İstanbul 1967, 620; O. Aslanapa, age., 1990, 130; G. Öney, Türk Çini Sanatı, Ankara 1976, 17; A. Uluçam, agm., 21, 43 dn.9.

¹⁵ Ö. Bakırer, Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Türk Mimarisinde Tuğla Kullanımı, Ankara 1981, 339-417-418.

¹⁶ O. Aslanapa, age., 1990, 130; O. Aslanapa, age., 1991, 5.

sıvanmıştır¹⁷. Minarenin, temelinde çürümeler oluşması, deprem ve rüzgâr nedeniyle doğuya doğru eğilmesi, gövdede çatlamlar ve dönmeler meydana gelmesi, çini kaplamaların dökülmesi gibi belirtilerle çökme tehlikesi göstermesinden dolayı (çiz.2, fot.2-3) Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1957 yılında onarımına başlanmıştır¹⁸. Onarım öncesi fotoğraflarından şerefe, petek ve külah bölümlerinin mevcut olduğu, ancak rölöve projelerinin hazırlanması sırasında bu kısımların çizimine yer verilmediği, söküm ve yeniden yapım sırasında dikkate alınmadığı görülmektedir (fot.2). Bu bölümlerle ilgili elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Minarenin onarımlarla kurtarılması mümkün olmadığından tamamen sökülüp, aslına uygun olarak yeniden yapımı kararlaştırılmıştır. 1981 yılında temeline kadar sökülen minare 1982 yılında, temeli ve orta çekirdeği betonarme olmak üzere parçalar yerleştirilerek yeniden yapılmıştır. Onarımlar sırasında çini gömlek mevcut parçalar ve izler doğrultusunda yerleştirilmiş, bir bölümü yenilenerek tamamlanmış, mevcut olmayan kısımlar boş bırakılmıştır. Gövdenin bitimine kadar yükseltelen minare, şerefe, petek ve külah bölümlerinin yapılması için yarım bırakılarak betonarme bir örtüyle kapatılmıştır¹⁹ (çiz.2, fot.1).

2- MİNARENİN İNCELENMESİ

Minare, caminin kuzey cephesinin doğusunda, yaklaşık 3.00 m mesafede, hafif çapraz biçimde bağımsız olarak yükselmektedir (çiz.1, fot.1). Kare kaideli, silindirik gövdeli tuğla minareler grubundadır. Kaide, pabuç ve silindirik gövdesi mevcut iken şerefe, petek ve külah bölümleri günümüze ulaşamamıştır. Minare mevcut durumuyla kuzey cephede 24.52 m yüksekliğindedir (çiz.3, fot.1).

2.1- Kaide

Kaide 4.12x4.12 m ölçülerinde kare planlıdır. Minarenin yaklaşık yarısına eşit 11.90 m uzunluğuyla oldukça yüksek tutulmuştur.

Kaide dört cepheden, iki ince şeritle üç geniş süsleme kuşağına ayrılmıştır (çiz.3-4, fot.4). Alt bölüm, firuze renkli sırlı tuğlalarla düzenlenmiş eşkenar dörtgenlerle süslenmiştir. Cephelerde, yatay, dikey ve diyagonal eksenlerde sıralanan eşkenar dörtgenler dokuzar sırlı tuğlayla oluşturulmuştur (çiz.3-5A, fot.5).

Minarenin son onarımında güney cephe orijinal haliyle bırakılırken diğer cephelerde eksik olan bölümler tamamlanmıştır. Eşkenar dörtgenler normal tuğla malzemeyle çevrelenmiştir (çiz.5A). Bölüm alttan ve üstten bir sıra firuze renkli sırlı tuğlayla sınırlandırılmıştır (fot.5). Alt bölümün üstünde günümüze sağlam olarak ulaşamamış kalın bir şerit dolanmaktadır (çiz.3-4, fot.4-5). Kaidenin üst bölümündeki gibi on kollu yıldız sırasından oluşan bir şeride benzetilmektedir (çiz.4-5C). Bunun üstünde bölümleri ayıran, üç şeritli örgü motifi işlemeli ince kuşak yer almaktadır (çiz.5B, fot.6).

Kaidenin orta bölümünde, tuğlalar arasına yerleştirilen firuze renkli küçük kare çinilerle, diyagonal eksenlerde kesişerek uzayan sıralar yapılarak, iç içe geçmiş farklı bir eşkenar dörtgen kompozisyonu oluşturulmuştur (çiz.3-5D, fot.6). Restore edilmeden bırakılan güney cephede bu süsleme görünürken, onarılan diğer cephelerde süsleme bozulmuştur. Bölüm alttaki gibi aynı şekilde üç şeritli örgü motifli kuşakla üstten sınırlandırılmıştır. Bu kuşağın üstünde ongen madalyon sırasından meydana gelen kuşak cepheleri dolanmaktadır. Her cephede altı madalyon bulunmaktadır (çiz.3-4, fot.6-7). Madalyonların içleri, ince tuğla şeritlerle düzenlenmiş on kollu yıldızlarla işlenmiş, boş alanlar beşgen ve üçgen formlu firuze renkli çinilerle doldurulmuştur. Yıldızın göbeğindeki on köşeli yıldız da çiniyle dolgulanmıştır (çiz. 5C). Diğer bölümlerde olduğu gibi güney cephe mevcut haliyle bırakılırken diğer cepheler restorasyon sırasında yenilenmiştir (fot.6-7).

¹⁷A. Ulucam, a.g.m., 20.

¹⁸A. S. Uğen, a.g.m., 154-155 | Koprulu-U. Unaldı, a.g.m., 20-21.

¹⁹Koprulu-U. Unaldı, a.g.m., 19-34.

Diğerlerine oranla daha geniş olan üçüncü bölüm, sırlı ve sırsız tuğlaların çifter sıralanmalarıyla düzenlenmiş kırık çizgilerle kûfiye benzer geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Aralarda eşkenar dörtgenler de oluşmaktadır (çiz.3-4, fot.7). Kaidenin üst bölümündeki kaplamalar günümüze ulaşamamıştır. Kaidenin altlarda olduğu gibi içleri on kollu yıldız motifi dolgulu ongen madalyon sırasıyla tamamlandığı düşünülebilir (çiz.3-5C). Kaidenin kuzey cephesinin ekseninde zeminden 5.80 m yükseklikte, ikinci ve üçüncü bölüm arasında yuvarlak kemerli minare girişi yer almaktadır. Kapının alt kenarları firuze renkli sırlı tuğlalarla çevrelenmiştir (çiz.3-4; fot.1, 7).

2.2- Pabuç

Onarım öncesine ait fotoğraflarda kaidenin üst köşelerinin yıkık olmasından dolayı pabucun varlığı anlaşılamamaktadır (fot.2-3). Minarenin geçmişteki onarımları sırasında orijinalinde olmadığını tahmin ettiğimiz pabuç bölümü eklenmiş olmalıdır. Kısa pabuç hafif küresel üçgen pahlarla oluşturulmuştur (fot.8).

2.3- Gövde

Silindirik formlu gövde aşağıdan yukarı doğru daralmaktadır. Gövdenin başlangıçtaki çapı 3.40 m iken mevcut durumunda üstteki çapı kaplamalar hariç 2.60 m'dir (fot.9). Gövdenin yaklaşık 2.30 m yüksekliğindeki üst bölümün kaplamaları döküldüğü için son onarımı sırasında yeniden yapılmamıştır. Gövdenin alt bölümü, çeşitli genişliklerde yedi bölüme ayrılmıştır (çiz.3-4, fot.9-12).

Gövdenin başlangıcındaki ilk kuşak, ortada iki, altta ve üstte birer firuze renkli sırlı tuğlalarla düzenlenmiş, diyagonal eksenlerde uzanan eşkenar dörtgen sıralarıyla süslenmiştir (çiz. 6E, fot.10). Kuşak üstte, birer sıra sırlı tuğlayla çevrelenmiş ince bir şeritle sınırlandırılmıştır. Şerit, dörder eşkenar dörtgen çiniyle düzenlenmiş sekizgenlerden oluşan geometrik motif sırasıyla işlenmiştir. Eşkenar dörtgenlerin

uçlardan birleşmeleriyle sekizgenlerin içinde dört kollu yıldızlar meydana gelmektedir. Yıldızların göbeği küçük kare çiniyle dolgulanmıştır (çiz.6F, fot.10). Gövdenin ikinci kuşağı, diyagonal eksenlerde sıralanmış firuze renkli sırlı tuğlalarla düzenlenmiş, ortaları sırsız gövde tuğlalarıyla doldurulmuş eşkenar dörtgenlerle süslenmiştir (çiz.4, 6G; fot.10). Kuşak, iki eşkenar dörtgenli çiniyle oluşturulmuş balıksırtı motifli sırayla sınırlandırılmıştır (çiz.4, 6H; fot.10). Biraz daha dar olan üçüncü kuşak, diğer bölümlerden farklı olarak yatay ve dikey yerleştirilen, sırlı ve sırsız tuğlarla düzenlenmiş gamalı haç motiflidir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınan gamalı haçlar simetrik biçimde yerleştirilmişlerdir. Simetrik düzen çevrenin içindeki iki motifte ve yanlarda devam etmektedir (çiz.4, 7I; fot.11).

Günümüzde büyük bir kısmı dökülmüş olan dördüncü kuşak ince sırsız tuğla şeritlerle oluşturulmuş altı kollu yıldız sırasıyla düzenlenmiştir. Yıldızın kollarındaki altıgenler ve göbeğindeki altı köşeli yıldız motifleri çiniyle doldurulmuştur. Üstündeki ince beşinci kuşak, diyagonal yerleştirilmiş sırsız tuğlalarla düzenlenmiş, yatık eşkenar dörtgen sırasıyla oluşturulmuştur. Eşkenar dörtgenlerin içleri ve aralarındaki üçgen boşluklar firuze renkli çinilerle dolgulanmıştır (çiz.4, 7J-K; fot.11). Altıncı kuşak, on iki kollu yıldız sırasından meydana gelmektedir. Günümüzde büyük bir bölümü dökülmüş sadece batı cephede, yıldızları oluşturan tuğla şeritlerin bir kısmı mevcuttur. Kalan kısımlardan tuğla şeritler arasındaki boş bölümlerin firuze renkli çinilerle doldurulduğu anlaşılmaktadır (çiz.3-4, 7L; fot.11). Kuşağı üstten sınırlandıran ince şerit, ortada yatay, uçlarda dikey sırlı tuğlarla oluşturulmuş yatık S motifleriyle düzenlenmiştir (fot.11).

Gövdenin günümüze gelebilmiş süslemeli son yedinci kuşağı, ikinci kuşaktaki eşkenar dörtgen kompozisyonu biraz daha büyük biçimde tekrarlamaktadır. Farklı olarak eşkenar dörtgenlerin ortalarında birer kare çiniye yer verilmiştir (çiz.4, 7M; fot.11). Gövdenin üst

bölümündeki çini kaplamalar mevcut değildir. Gövde yedinci bölümün üstünden bitimine kadar sade sırsız tuğla örgü duvarıyla devam etmektedir. Gövdenin cephelerinde dikdörtgen formlu dört pencere açılmıştır (çiz.3-4, fot.9).

2.4- Şerefe

1957 yılı onarımı öncesi fotoğraflarından, muhtemelen Osmanlı dönemindeki onarımlar sırasında yapılan şerefenin, üç kademeli kaval silme sıralı şerefe altlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır (fot.2-3).

Minarenin önceki restorasyonu sırasında dört kademeli mukarnas sıralı şerefe altlığı planlandığı anlaşılmaktaysa da gerçekleştirilememiştir. Yeni yapılacak restorasyon projesi kapsamında gövdeden 0.42 m çıkıntılı, 1.54 m yüksekliğinde iki iri mukarnas, bir düz sıralı toplam 2.20 m yüksekliğinde şerefe altlığı planlanmıştır. Şerefe tabanı petek eteğinden itibaren 0.52 m genişliğinde tasarlanmıştır (çiz. 4).

2.5- Petek

Petek günümüzde mevcut değildir. 1957 onarımı öncesi fotoğraflarında yukarı doğru daralan silindirik bir peteğin varlığı anlaşılmaktadır. Petek üzerinde yuvarlak kemerli şerefe kapısı ile üst kısmında yine yuvarlak kemerli bir pencere görülmektedir. Bu restorasyon projesinde eski fotoğraflardan yararlanarak; 5.00 m yüksekliğinde, alt çapı 2.20 m, üst çapı 1.10 m, üstte kaval silmeyle sonlanan petek ile kible cephesinde 1.80 m yüksekliğinde, 0.65 m genişliğinde yuvarlak kemerli şerefe kapısı ve bunun üstünde yuvarlak kemerli pencere planlanmıştır (çiz.4, fot.2).

2.6- Külâh ve Alem

Külâh günümüzde mevcut değildir. Eski fotoğraflarından yararlanarak 8 dilimli, 0.92 m yüksekliğinde piramidal külâh tasarlanmıştır. Bir küplü, bir boyunlu ve hilalli alem düşünülmektedir.

2.7- İç Bölüm

Minareye, kaidenin batı cephesinde, avlu zemininden 5.65 m yükseklikte yer alan yuvarlak kemerli kapıyla girilir (çiz.3-4; fot.1, 7). Giriş sahanlık şeklinde düzenlenmiştir. Girişin solundaki duvar çapraz şekilde çekirdekle birleşmektedir.

Basamaklar girişin sağından başlamaktadır (çiz.3-4). Minare dışarıda olduğu gibi içerde de yukarı doğru daralmaktadır. Merkezde silindirik çekirdeğin etrafında yükselen helezonik merdiven, şerefeye kadar tuğlalarla örülerek yapılmış, ortalama 0.26 m yüksekliğe sahip 71 basamaktan oluşmaktadır. Bir turda 18 basamak yer almaktadır. Çekirdeğin çapı ve basamakların genişliği yukarı doğru daralmaktadır. Başlangıçta 0.90 m çapında olan çekirdek üstte 0.56 m çapında, ilk basamak 0.95 m iken son basamak 0.66 m genişliğindedir. Pencereler dışarıdaki gibi düz dikdörtgen formludur (çiz.3-4; fot.13).

2.8- Malzeme ve Teknik

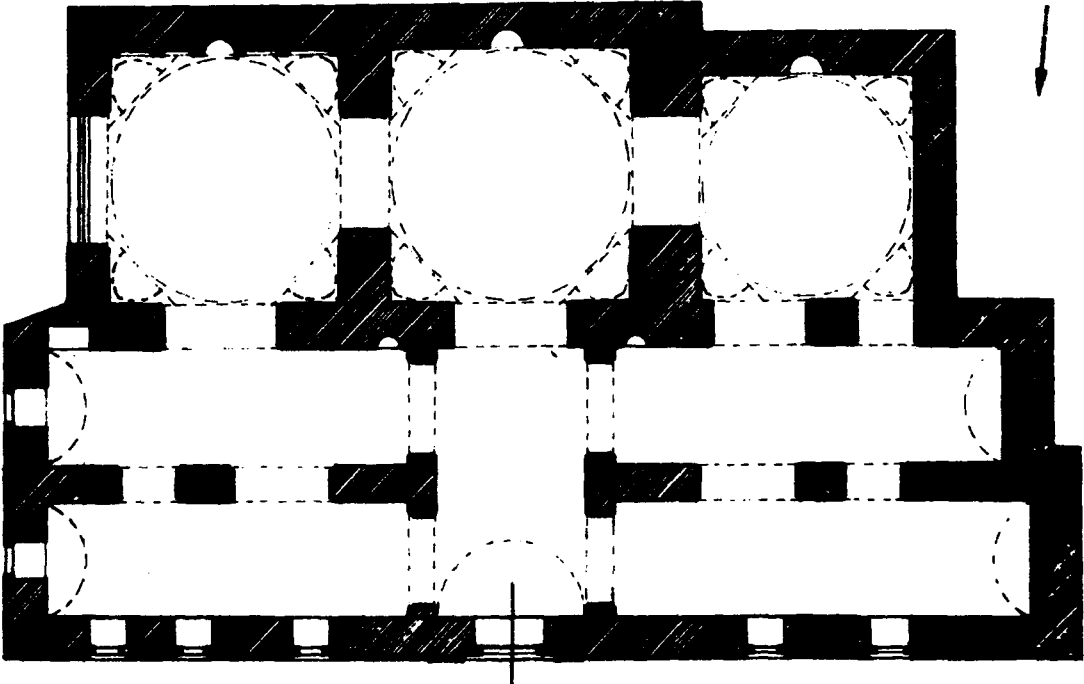
Kırmızı renkli tuğla malzeme ile inşa edilen minarenin cepheleri, tuğla, firuze veya mavi renkli sırlı tuğla ve çini malzemeyle kaplanmıştır. Cephe kaplamalarında kullanılan tuğla ve sırlı tuğlalar, 0.19x0.10x0.04 m, 0.19x0.19x0.04 m, 0.15x0.9x0.04 m, 0.12x0.10x0.04 m ve 0.04x0.04x0.04m, ölçülerinde farklı boyutlara sahiptir. Genellikle kilit örgü tekniğinde yatay düz istifle örülmüştür. Süsleme amacıyla düşey ve çapraz istiflerde de yerleştirilmişlerdir. Çekirdek ve iç duvarlar yatay istifle, kilit (düz) örgü tekniğinde, basamaklar, altta bir sıra yatay, bunun üstünde dikey istifle örülmüştür. Giriş kapısına kadar kaidenin alt bölümü dolguludur. Duvar kalınlığı kaidenin üst bölümünde 0.65 m, gövdede 0.58 m, en üstte kaplamasız bölüm 0.33 m'dir. Minarenin yeniden yapımı sırasında bağlayıcı malzeme olarak cas harcı yerine çimento harcı kullanılmıştır (fot. 1-14).

3. MİNARENİN ÖNEMİ

Siirt Ulu Cami Minaresi tarihi konusundaki çeşitli görüşlerle birlikte Anadolu'da günümüze ulaşan en erken tarihli, ayrıca Anadolu'da tamamen tuğla malzemeli ender Selçuklu minarelerindedir. Van, Sivas ve Akşehir Ulu Cami minareleri de tamamen tuğla malzemeyle inşa edilmişlerdir. Minarenin camiden bağımsız olması açısından bölgesel özellikler yanında erken devir Anadolu Selçuklu minarelerinin özelliğini sürdürmektedir. Yüksek kare prizmal kaidesiyle de (11.90 m) Anadolu'da özel bir yere sahiptir. Anadolu'da başka yüksek kaideler bulunmaktaysa da tamamen tuğla malzemeli olması açısından Siirt Ulu Cami minaresi diğerlerinden ayrılır.

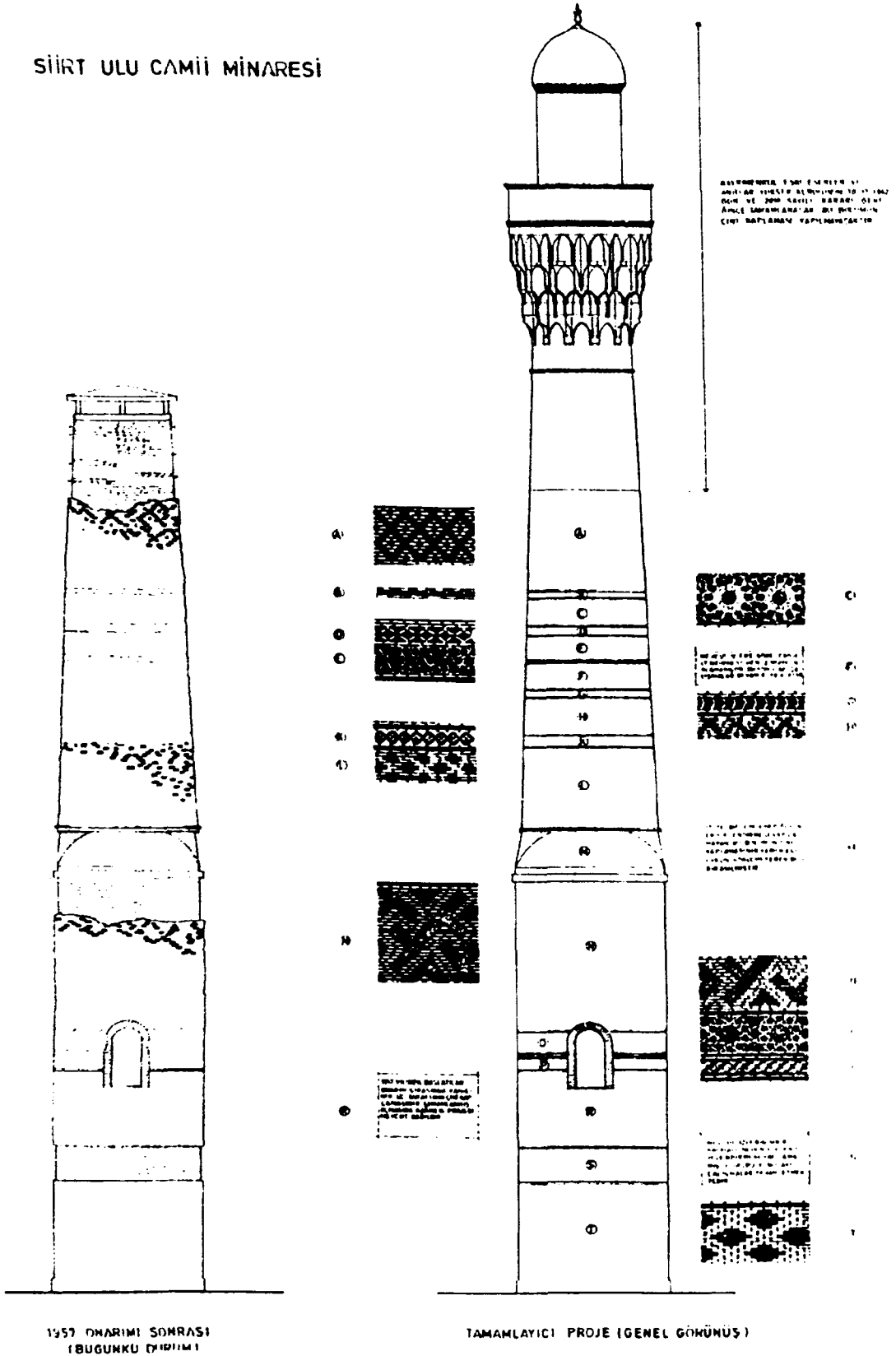
Siirt Ulu Cami minaresinin gövdesi çeşitli süsleme kuşaklarına bölünmesi ve yukarı doğru daralması bakımından Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Atabekler dönemi minarelerine

benzemektedir. Anadolu Selçuklu dönemi minarelerinde yukarı doğru daralma ve bölünme daha azdır. İran'daki Selçuklu ve Kuzey Irak'taki Atabekler dönemi minarelerinde de sırlı tuğla Siirt Ulu Camii minaresi kadar fazla değildir. Anadolu Selçukluları çağında gelişen sırlı tuğlayla gövdenin tamamının süslenmesinde gövde bölümlere ayrılmadan tek bir motifle kaplanmıştır. Siirt Ulu Cami minaresi diğer özellikleriyle de, Anadolu, İran ve Kuzey Irak tuğla minarelerinden ayrılmakta fakat hepsinden ortak özellikler taşımaktadır. Bu minare Selçukluların İran'dan Kuzey Irak'a geçişleri ve Anadolu'ya yayılışları sırasında yaptırılmış olmalıdır. Fakat süslemeleri ve diğer özellikleriyle oldukça olgun olan bu minarenin bir benzerinin niçin tekrarlanmadığı da merak konusudur. Siirt Ulu Cami minaresi; mimari ve süsleme özellikleriyle Türk mimarisinde özel bir yere sahiptir.

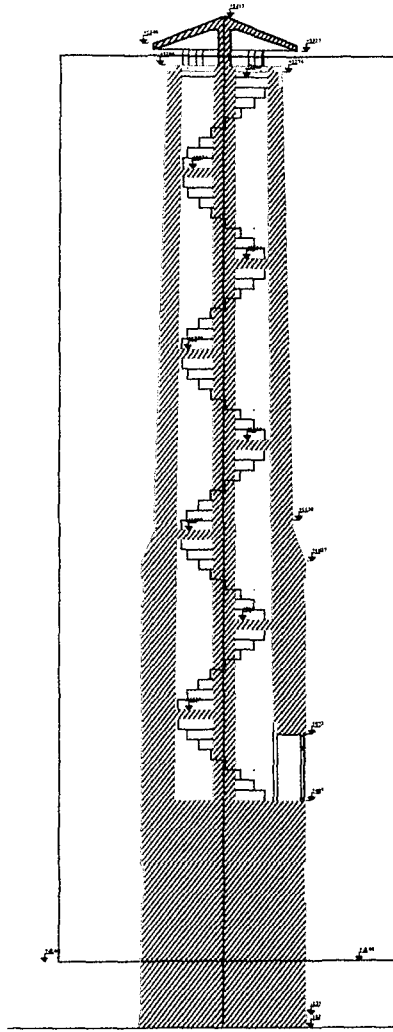
Çiz. 1 Siirt Ulu Cami Rölöve Planı (A. Saim Ülgen'den).

SIIRT ULU CAMİ MİNARESİ

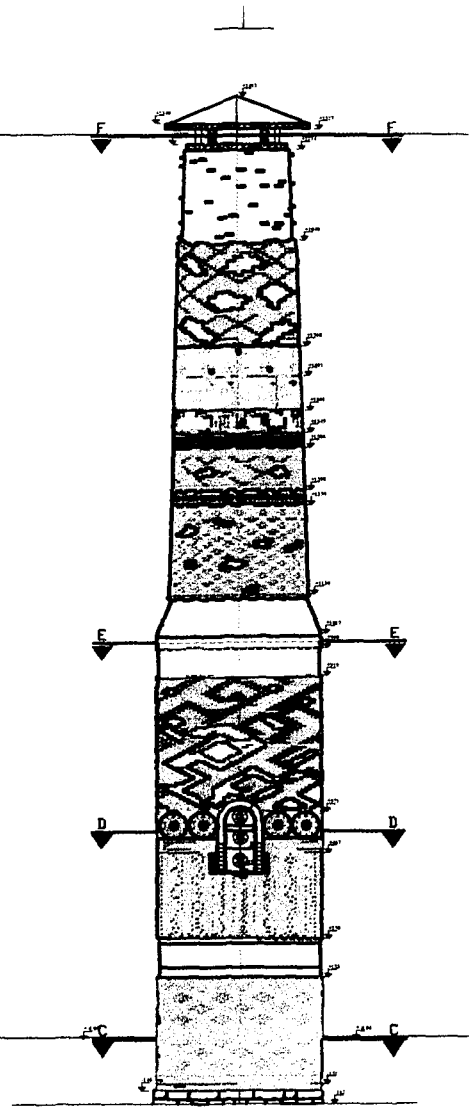

Çiz. 2 Siirt Ulu Cami Minare Rölövesi (İ. Köprülü - U.Ünal'dan).

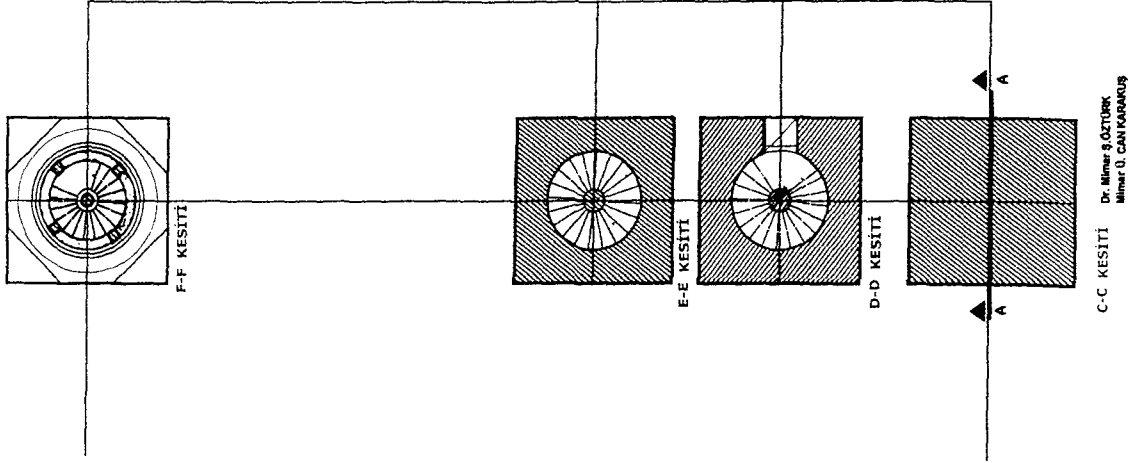

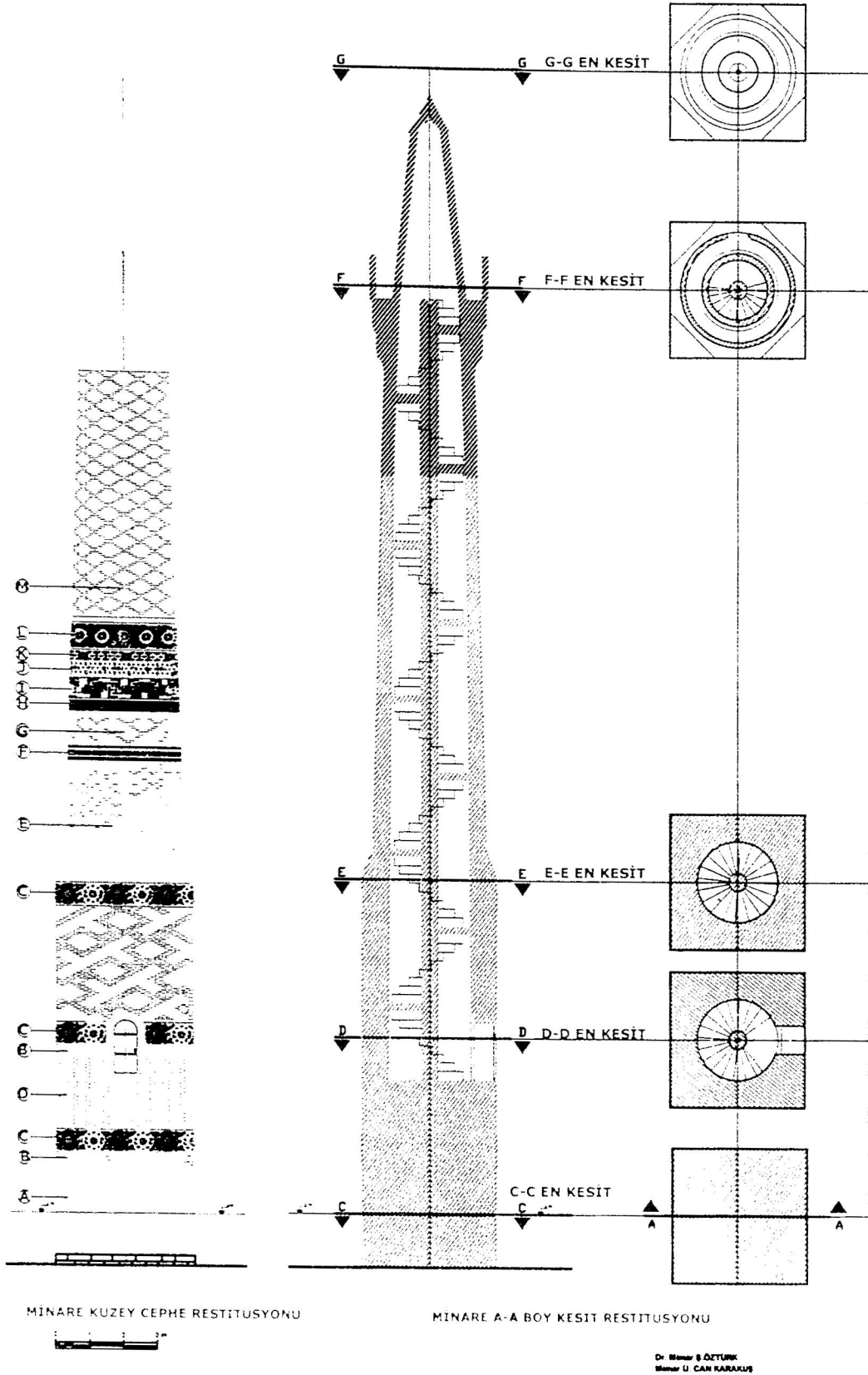
MİNARE A-A BOY KESİT RÖLÖVESİ

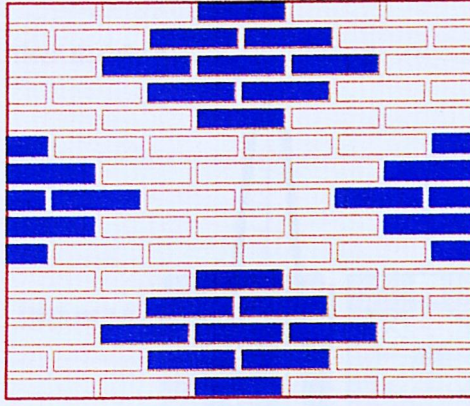
MİNARE KUZAY CEPHE RÖLÖVESİ

Çiz. 3 Siirt Ulu Cami Minaresi Rölövesi.

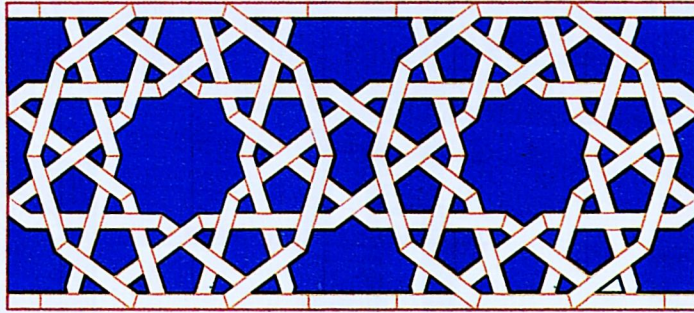
Çiz. 4 Siirt Ulu Cami Minaresi Restitüsyonu.

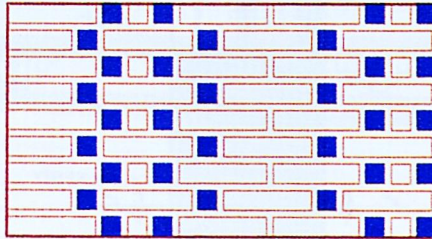
A-DETAYI

B-DETAYI

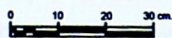

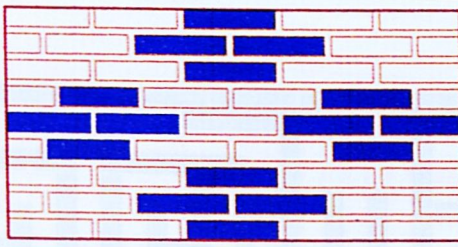
C-DETAYI

D-DETAYI

Dr. Mimar Ş.ÖZTÜRK
Mimar Ü. CAN KARAKUŞ

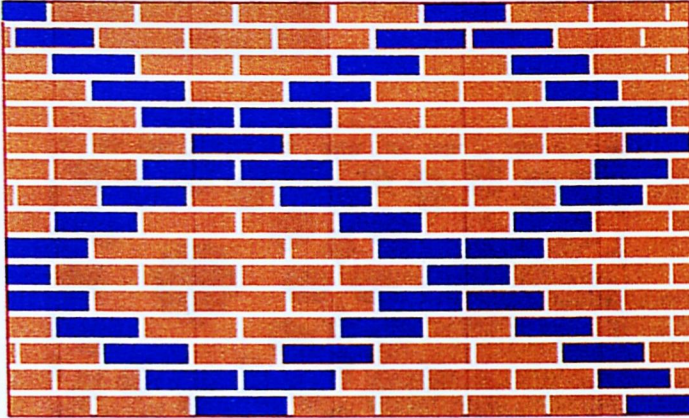

E-DETAYI

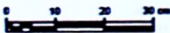
F-DETAYI

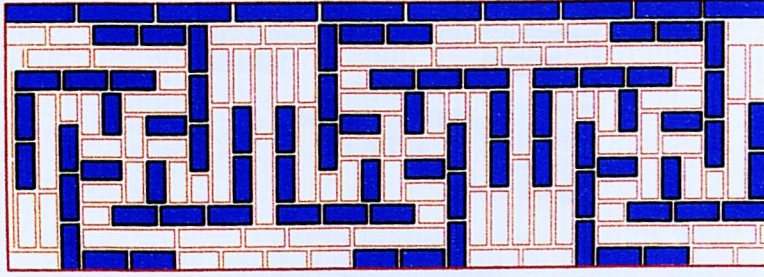
G-DETAYI

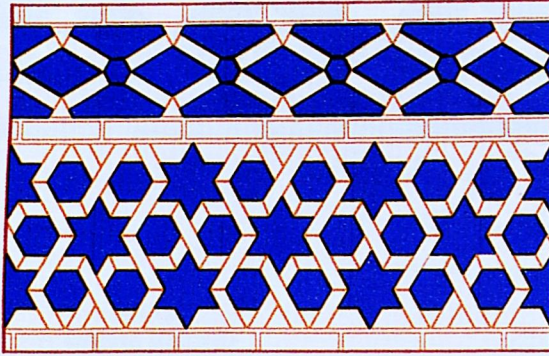
H-DETAYI

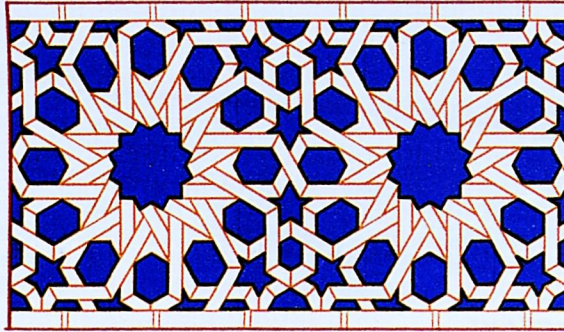
Dr. Mimar Ş.ÖZTÜRK
Mimar Ö. CAN KARAKUŞ

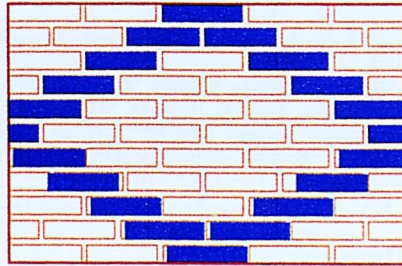
I-DETAYI

J-K-DETAYLARI

L-DETAYI

M-DETAYI

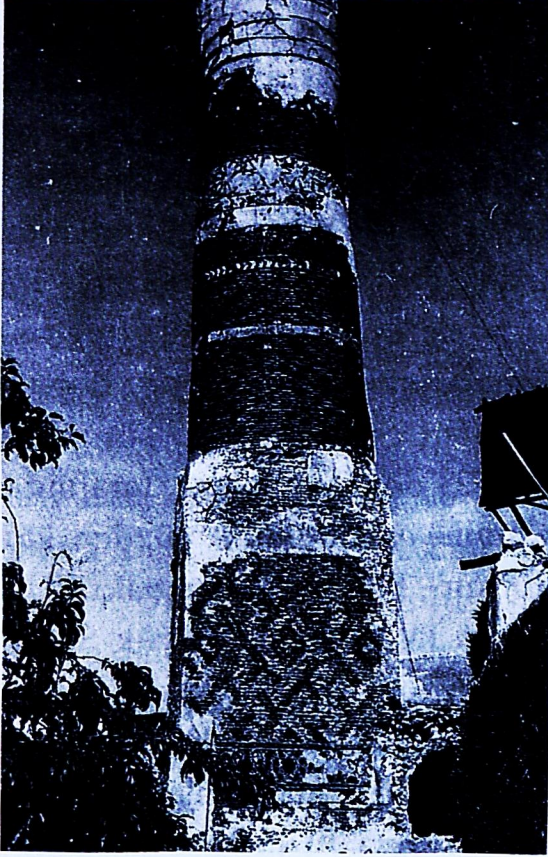
Dr. Mimar Ş. ÖZTÜRK
Mimar Ü. CAN KARAKUŞ

Fot.1 Siirt Ulu Cami Kuzeydoğudan Genel Görünüm.

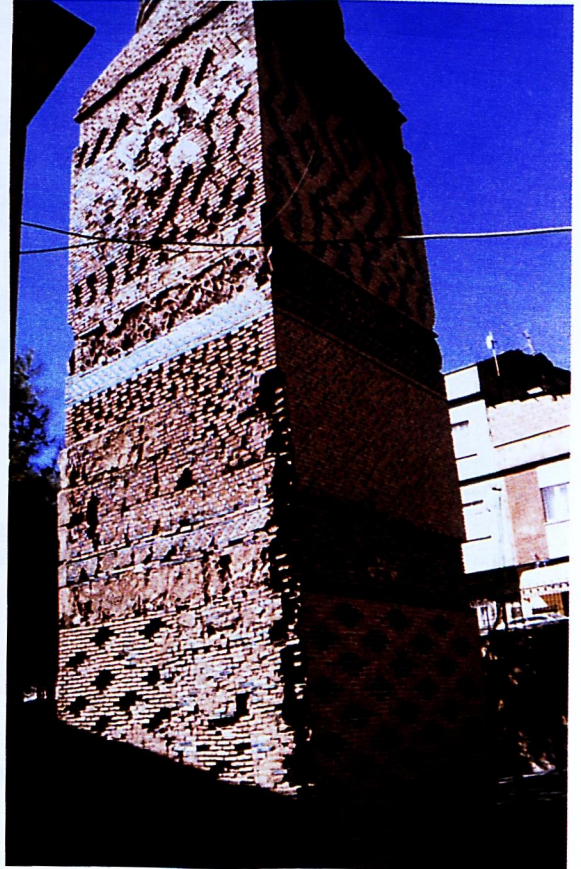

Fot.2 Siirt Ulu Cami Minaresi 1957 Onarımı Öncesi (Ö. Atalay, İ. Köprülü-U. Ünal'dan).

400

Fot.3 Siirt Ulu Cami Minaresi 1957 Onarımı Öncesi
(O. Aslanapa'dan).

Fot.4 Siirt Ulu Cami Minaresi, Kaide Güneydoğu
Cephe.

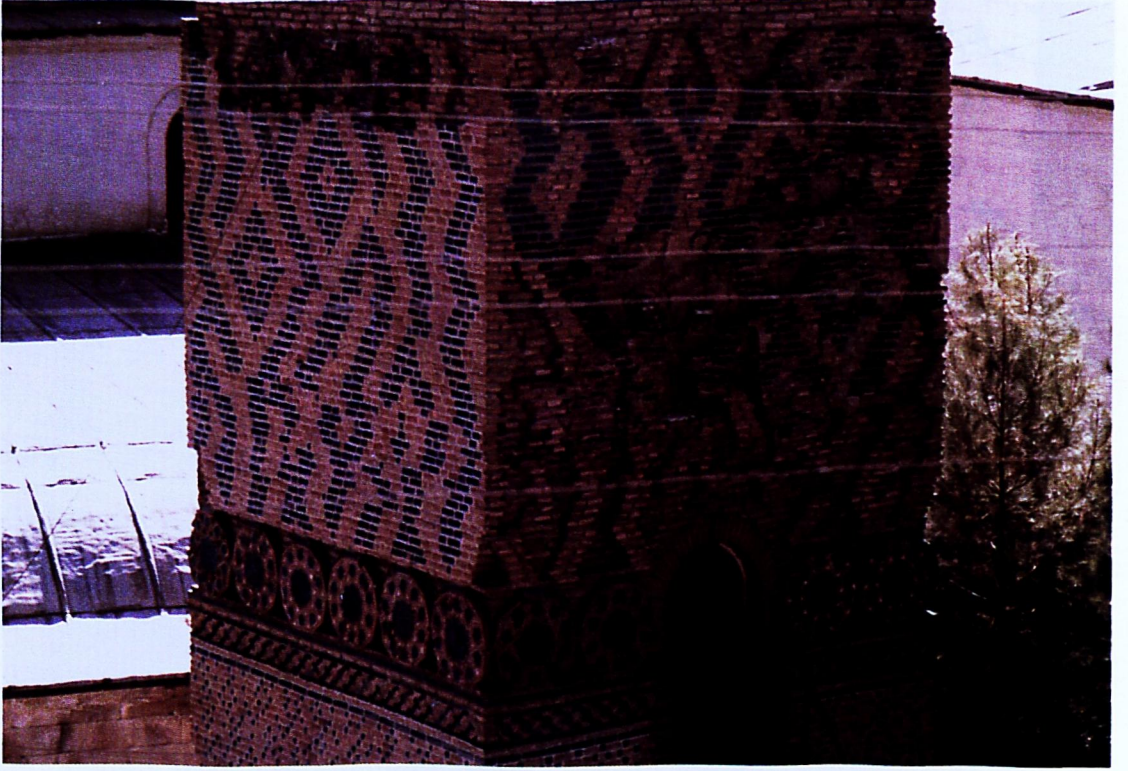

Fot.5 Siirt Ulu Cami Minaresi, Kaide Güneydoğu Cephe, I. Bölüm.

Fot.6 Siirt Ulu Cami Minaresi, Kaide Güneydoğu Cephe, II. Bölüm.

Fot. 7 Siirt Ulu Cami Minaresi, Kaide Güneydoğu Cephe, III. Bölüm.

Fot. 8 Siirt Ulu Cami Minaresi, Pabuç Kuzeydoğu Cephe.

Fot. 9 Siirt Ulu Cami Minaresi, Gövde Kuzeydoğu Cephe.

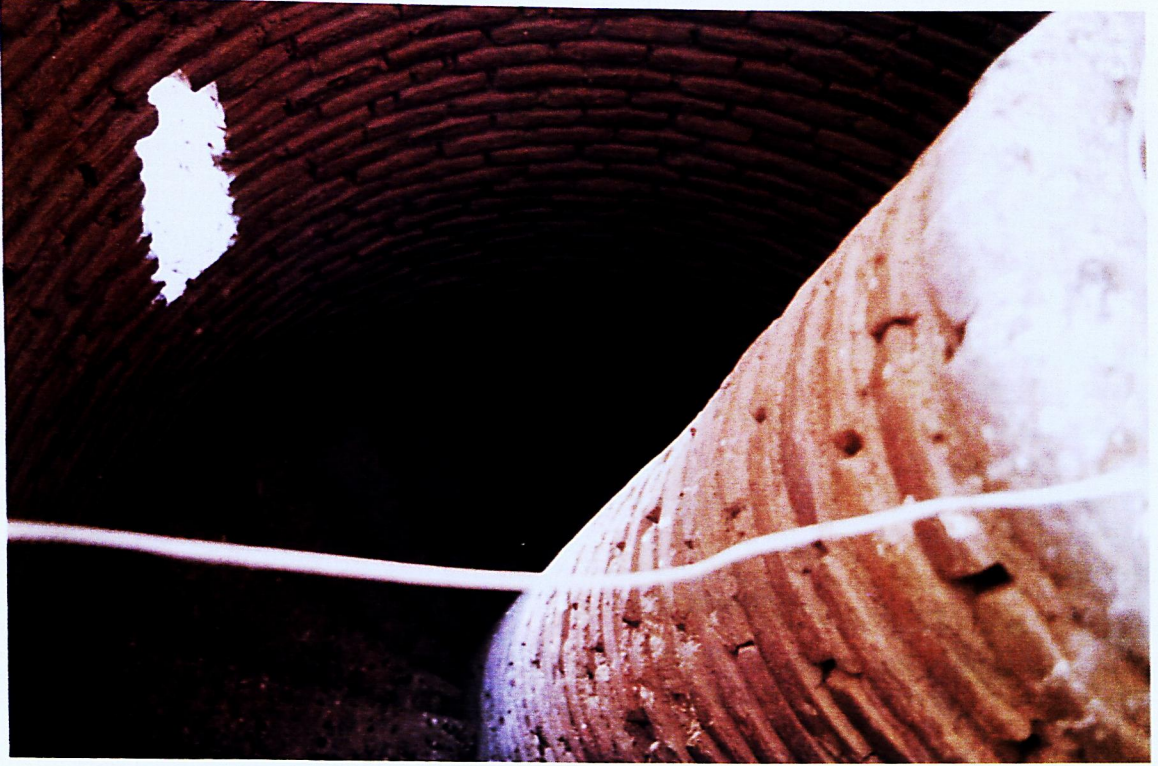
Fot.10 Siirt Ulu Cami Minaresi, Gövde Alt Bölümler, Kuzeydoğu Cephe.

Fot.11 Siirt Ulu Cami Minaresi, Gövde Orta Bölümler, Kuzeydoğu Cephe.

Fot. 12 Siirt Ulu Cami Minaresi, Gövde Üst Bölüm, Kuzeydoğu Cephe.

Fot.13 Siirt Ulu Cami Minaresi, İç Görünüm.

Fot. 14 Siirt Ulu Cami Minaresi, Basamaklar Alt Görünüm.